

# Arvioita



## Suomalaisen kansanuskon keskipitkä oppimäärä

**Risto Pulkkinen: Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonnttuihin. Gaudeamus 2014. 416 s. ISBN 978-952-495-340-5.**

Uskontotieteen ja pohjoisen etnografian dosentti TT Risto Pulkkinen kirjoittaman teoksen *Suomalainen kansanusko* julkilauseutuna pyrki-myksenä on olla suomalaisen muinais- ja kansanuskon perusteos. Muinaisuskolla Pulkkinen tarkoittaa "minkä tahansa kansan etnistä 'alkuperäistä' uskontoa tai oikeammin maailmankuvaa, joka on edeltänyt mahdollisen lähetyksen mukana saapunutta uskontoa" (s. 13). Käsitteellä kansanusko on suppeampi ja laveampi merkitys. Suppeammassa merkityksessään "kansanusko on kokonaisuus, jossa muinainen esikristillinen maailmankuva ja myöhemmän lähetyksen kulttuuri- ja yhteenkietoutuneina" (s. 15), laveammassa merkityksessään suomalainen kansanusko "kattaa sekä suomalaisten esikristillisen maailmankuvan [...] (eli niin sanotun muinaisuskon) että sen ja kristinuskon yhteenkietoutumisen muodostuneen, suppeamman

merkityksen kansanuskon" (s. 13; kursivointi Pulkkinen). Muinais- ja kansanuskoa tarkastellaan teoksessa "elinkeinorakenteesta määryytyvässä kehityksessä" (s. 20).

Uskontotieteen näkökulmasta kirjoitetun teoksen teoreettisena punaisena lankana on ajatus kansanuskon kaksijakoisesta merkityksestä ja viittaussuhdekentästä ja tämän kansanomaisen (dualistisen) maailmankuvan perusrakenteita kuvaavan mallin soveltaminen suomalaiseen aineistoon (s. 5). Peruskahtiajakoja halki teoksen ovat dikotomiat tämänpuoleinen vs. tuonpuoleinen, pyyntikulttuuri ja sen maailmankuva vs. agraarikulttuuri ja sen maailmankuva (vs. ns. tie-teellinen maailmankuva), muinaisuus vs. kansanusko, pohjoinen vs. etelä ja myötäpäiväisyys vs. vastapäiväisyys. Kaksoiskenttämällä vaikuttaisi toimivan myös mallinnettaessa muinaisen uralilaisen kosmografian kolmea maailmaa, keskistä, ylistä ja alista, sillä kahtiajako kulkee keskisen ja alisen maailman välillä.

Suomalaisen muinaisuskon primäärilähteiden muodostavat kalliomaalaukset ja kalevalaiset muinaisrunot, muiden (suomensukuisten) pohjoisten kansojen parista kerätyn kansanuskon aineiston toimiessa vertailumateriaalina. Kansanuskoa valottavien, pääosin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistosta kerättyjen arkistonäytteiden määrä on kunnioitettava, ja näytteiden lähteet on yhtä paikkakuntasekaannusta

lukuun ottamatta ilmoitettu moitteettomasti. Aivan samaa ei voi sanoa viittauksista tutkimuskirjallisuuteen. Teoksensa viittauskäytännöistä Pulkkinen kirjoittaa (s. 5–6), että "viitteet tutkimuskirjallisuuteen on annettu esimerkiksi silloin, kun kyseessä olevaa tietoa ei voida pitää asiantuntijoiden parissa yleisesti tiedossa olevana tai kun kyseessä on detaljitieto". Pulkkinen jatkaa, että "[t]eoksen lopussa on kirjallisuusluettelo, joka kattaa viitattun kirjallisuuden sekä ne teokset, joista tekstiin viitteistämättömät yleistiedot ovat peräisin". Tämä arvioija olisi toivonut arkistonäytteiden viitteiden lisäksi enemmän viitteitä leipätekstiin. Monet teoksen sisällön epätarkkuuksista esiintyvät nimenomaan kappaleissa, joissa ei ole viitteitä – eli kirjoittajan näkemyksen mukaan yleistiedoiksi laskettavassa substanssissa. Tietolaatikoiden lähteet on sitä vastoin ilmoitettu tarkasti. Samaa olisi toivonut koko teokselta. Lisälähteiden (julki)käyttö olisi mielestäni tehnyt teoksesta (vielä) paremman ja ottanut vastuun lähteiden mahdollisista asiavirheistä pois teoksen kirjoittajalta aihepiireistä, jotka eivät ole hänen ominta erityisalaansa.

Lähteenä ei ole käytetty yhtään täysin kielihistoriallista teosta, vaikka "kieli on tärkein kulttuuria kantava ja välittävä tekijä" (s. 13). Lähimmäksi tulee Pulkkinen yhdessä Irja Seurujärvi-Karin ja Petri Halisen kanssa toimittama (sinänsä ansiokas) teos *Saamentutkimus*

tänään (2011). Se ei yksin ole riittävä lähde (itämeren)suomen kielihistoriaan (esim. etymologiaan), koska arvioitava teos käsittelee nimensä mukaisesti ensisijaisesti nimenomaan (itämeren)suomalaista kansanuskoa. Teoksen kielitieteellisissä väitteissä, erityisesti etymologioissa, onkin haparointia. Esimerkkeinä mainittakoon, että indoeurooppalaiset kielet eivät ole kehittyneet sanskritista eikä suomen kielen sanaa *rauta* ole lainattu venäjän kielestä. Uusinta kielihistoriallista tutkimusta ei ole teoksessa juuri noteerattu. Kielivaiheiden ajoitukset edustavat nykyisin yleisesti hyväksytyjä ikäyksiiä vanhempaa näkemystä. Useimpien nykykielihistorioitsijoiden mukaan esimerkiksi kantaauralin ajoittaminen vähintään kuudentuhannen vuoden päähän on liian varhainen ajoitus, kuten myös kantasuomen ja kantasaamen eriytymiskehityksen alkamisen ajoittaminen noin vuoteen 2800 eaa. Uusin tutkimus on jätetty huomiotta myös Ahtia ja Kalevanpoikia/Kalevaa käsittelevissä osioissa. Koska kyse on tämän arvioijan omista tutkimuksista<sup>1</sup>, en kuitenkaan lue niiden käyttämättä jättämistä arvioitavan teoksen puutteeksi.

Teoksen detaljitiedoissa, erityisesti vuosiluvuissa, esiintyy monia virheitä. Matthias Alexander Castrén ei elänyt vuosina 1764–1845, Mikael Agricola ei ollut piispa vielä vuonna 1551, Turun Akatemian avajaisia ei todellakaan vietetty vuonna 1840 ja niin edelleen.

1. Mikko Heikkilä, Kaleva and his Sons from Kalanti. On the Etymology of Certain Names in Finnic Mythology. *SKY Journal of Linguistics* 25 (2012), 93–123; Mikko Heikkilä, From Surfing Waves to the Spirit of Waves. On the Germanic and Sami Origin of the Proper Names *Ahti* and *Vellamo* in Finnic Mythology. *SKY Journal of Linguistics* 26 (2013), 71–86.

Pohjolan emännän Louhen hallitsemaa Pohjolaa käsittelevässä osuudessa (s. 57–61) Pulkkinen esittää puolivakavan ajatusleikin (s. 60), jonka mukaan historiallinen Louhen valtakunta olisi sijainnut Pielisen Karjalassa. Tämän ajatuksen esittivät tietääkseni ensi kertaa Pulkkinen, Marko Salmenkivi, Antti Leino ja Heikki Mannila vuonna 2003.<sup>2</sup> Hypoteesin keskeisenä perusteluna on nimielementin *Louhi* sisältävien paikannimien huomattava runsaus Pohjois-Karjalassa etenkin Pielisen ympäristössä. Otan valtakunnallistakin julkisuutta loppuvuodesta 2014 saaneen ajatusleikin vakavasti ja ennakkoluulottomasti enkä näe tieteellistä syytä sitä suoralta kädeltä torjua. Jotta esitetty ajatus voisi tulla yleisesti hyväksytyksi hypoteesiksi (nimistöntutkijoiden parissa), tarkastelussa olisi kuitenkin ehdottomasti syytä huomioida paremmin suomen itämurteiden appellatiivi *louhi* 'kivikko, kiven kolo' (vrt. *louhikko* ja *louhia*) ja pyrittävä erottamaan Pohjois-Karjalan *Louhi*-nimistä tarkoitteensa louhikkoisesta maastosta semanttisen motivaationsa saaneet, mitä ilmeisimmin paikalliseen nimeämismalliin perustuvat paikannimet tarunomaisen Pohjolan *Louhen* (< *Lovehetar* < todennäköisesti *lovi* 'rako tuonpuoleiseen' (> *lovinoina*, *langeta love(h)en*) kannalta mahdollisesti relevanteista nimistä. Pelkkä silmäys topografiseen karttaan Pielisen kansallismaisemasta Koleineen päivineen paljastaa, että alueella on runsaasti paikkoja, joita kuvaamaan yleisnimi *louhi* sopii erinomaisesti. Arvioitavassa teoksessa *louhi(kko)*-nimistä ei puhuta mitään, edellä mainitussa yhteisarikkelissa vuodelta 2003 kylläkin. Sen kirjoittajat ovat tiedostaneet

2. Risto Pulkkinen et al., Louhi ja Naistenmaa. Kalevalaisten runojen Pohjolan sijainti peruskartan nimistön valossa. *Sananjalka* 45 (2003), 67–77.

onomastisen haasteen ja poistaneet tarkastelusta *louhikko*-nimet. Se ei kuitenkaan vielä riitä, sillä myös johdoksen *louhikko* kantasana *louhi* merkitsee suunnilleen samaa. Peruskartan ja sen nimistön lisäksi edellä peräänkuuluttamasani erottelutyössä tarvitaan myös Nimiarkiston Maanmittauslaitosta selvästi laajempien paikannimikoelmien hyödyntämistä nimi nimeltä.

Karhua ja hirveä käsittelevä osuus (s. 212–232) on ehdottoman ansiokas. Aihepiiriä tarkastellaan perusteellisesti ja eri tulkintoja analyttisesti eritellen. Dosentti Pulkkisella on aiheesta kirjoittamisesta entuudestaan kokemusta aiempien (yhteis)julkaisujensa johdosta.<sup>3</sup>

Teos olisi ollut syytä oikolukea huolellisesti vielä kerran ennen sen painamista, sillä siihen on jäänyt joukko kirjoitusvirheitä kuten samoja lauseita kaksi kertaa peräkkäin kirjoitettuna (esim. s. 126, 147), puuttuvia väli-merkkejä ja kursiveiva, sanojen oikeinkirjoitusvirheitä, henkilöhakemistosta puuttuvia sivunumeroita ja niin edelleen. Teoksen vaativuustasoa pidän tarkoitetulle lukijakunnalle sopivana. Useimmat teoksessa käytetyt tieteelliset käsitteet on selitetty/määritelty ja nämä selitykset/määrittelyt on tehty huolellisesti. Ilahduttavaa on, että Ruotsin metsäsuomalaisten omaperäinen perinne on saanut teoksessa paljon huomiota osakseen. Teoksen ansiona voidaan pitää myös sitä,

3. Risto Pulkkinen & Marko Salmenkivi, Mitä paikannimet kertovat Suomen karhuista? Teoksessa Clive Tolley (toim.) *Karhun kannoilla. In the Footsteps of the Bear*. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 9. Satakunnan museon julkaisuja 14. Turun yliopisto & Satakunnan Museo 2006, 147–156; Marko Salmenkivi & Risto Pulkkinen, Karhu Suomen paikannimistöissä. *Hiidenkivi* 6 (2011), 14–16.

että se antaa lukijalleen ajatteleminen aihetta esimerkiksi siitä, kuinka suuri tekijä naapurikateus on ollut suomalaisessa (agraari)yhteis-kunnassa. Lisäksi teokseen sisältyy aihe uudeksi teokseksi, nimittäin nykykansanusko. Kirjoittaja osoittaa myös hallitsevansa tilanteeseen sopivan huumorintajun (esim. karhunpyllytys s. 319).

Edellä esittämästäni paikoin voimakkaastakin kritiikistä huolimatta katson, että teos sitä kokonaisuutena arvioitaessa täyttää kelpo tavalla suomalaisen kansanuskon yleisteoksen puutteesta johtuneen aukon alan kirjallisuudessa. Suomalaisen kansanuskon keskipitkä oppimäärä on nyt saatavana yksissä kansissa, ja teos tarjoaa kirjan takakannen lupaamalla tavalla "kiehtovan matkan suomalaisen kansanuskon maailmankuvaan, jumaliin, luontosuhteeseen, ihmis-käsitykseen ja magiaan". Voin suositella kaikille aihepiiristä kiinnostuneille teoksen hankkimista.

FT MIKKO HEIKKILÄ  
TAMPEREEN YLIOPISTO